ARCHITEKTURA XIX WIEKU

W 2 poł. XIX w. pojawiła się w konstrukcji budowli stal, podobnie jak wcześniej żelazo, żeliwo, szkło a w końcu żelbet. Wprowadzenie nowych metod produkcji, miało ułatwić pracę, zwiększyć jej wydajność, a jednocześnie obniżyć koszty. Powstanie kolei żelaznej (parowozu w roku 1804 oraz pierwszej linii kolejowej w latach 1764–1825), umożliwiły szybszą dystrybucję produkowanych towarów. Wzrosło zapotrzebowanie na nowe typy budynków: fabryki, hale produkcyjne, magazynowe infrastruktury kolejowe (dworce, mosty). Jednocześnie dokonywały się zmiany w przemyśle metalurgicznym i hutniczym. W XIX w. udoskonalono technikę wytopu żelaza, umożliwiając zastosowanie go w postaci żeliwa najpierw do przedmiotów codziennego użytku, a następnie do konstrukcji budowlanych. W tym samym czasie metalowe elementy konstrukcji zaczęto łączyć ze szkłem. W poł. XIX w. opracowano metodę produkcji stali, a następnie żelbetu, których właściwości pozwoliły na opracowanie nowych konstrukcji w budownictwie, budowanych z elementów stypizowanych. Budowle te wymagały przemyślanej konstrukcji (znawstwa materiałów, stosowania obliczeń), co spowodowało rozdzielenie zawodu inżyniera od architekta. W 1794 roku powstała w Paryżu Szkoła Politechniczna, kształcąca inżynierów-konstruktorów. Działała ona obok École des Beaux-Arts, kształcącej architektów. Wynikający z rozwoju gospodarczego wzrost ludności i potrzeby poprawy warunków życia wpłynęły także na powstanie centrów dystrybucji towarów, które przybrały w końcu XIX w. formę domów towarowych. Łączono w nich funkcje handlowe i biurowe w formie kilkunastopiętrowych gmachów. Grupa architektów specjalizująca się we wznoszeniu takich budowli i wprowadzaniu nowatorskich rozwiązań konstrukcyjnych, funkcjonalnych, jak i formalnych określana jest mianem I szkoły chicagowskiej. Docenienie wartości artystyczno-estetycznych nowych konstrukcji (przejawiające się m.in. w jej ekspozycji) w architekturze reprezentacyjnej i użyteczności publicznej, jak i dzieł samej inżynierii (np. mostów) nastąpiło dopiero w ostatnim dziesięcioleciu XIX w. i określane jest nurtem inżynieryjnym. Doskonalenie produkcji żelaza i zwiększenie jego wytrzymałości umożliwiło uwolnienie konstrukcji szkieletowej od masywnych murów, które mogły być zastąpione szkłem. Żeliwne kolumny podtrzymujące stropy, wprowadzone już wcześniej przez Jamesa Bogardusa w Stanach Zjednoczonych, były w Europie 2 połowy XIX wieku stosowane przede wszystkim w budynkach fabrycznych i magazynowych, następnie domach towarowych, ale nie w budownictwie mieszkaniowym. Fabryka czekolady w Noisiel stanowi jeden z pierwszych w Europie budynków o pełnej stalowej konstrukcji szkieletowej. Trójkondygnacyjną budowlę założono na planie prostokąta i nakryto czterospadowym dachem. Całość oparto na 4 głównych belkach wspornikowych z nitowanej blachy, podpieranych przez 4 kamienne bloki ustawione na rzece. Na nich usytuowano stalową, samonośną konstrukcję szkieletową, wzorowaną na drewnianej z systemem słupów i zastrzałów. Przestrzeń między nimi wypełniono kolorową cegłą. Poprzeczne belki podparte są wewnątrz budynku dwoma żeliwnymi słupami oraz zespolone z konstrukcją ścian wewnętrznych za pomocą wsporników. Strop nad trzecią kondygnacją podwieszono do żeliwnej więźby dachowej za pomocą prętów z kutego żelaza. Pomimo zastosowania nowego materiału i konstrukcji, jej wyeksponowanie łączy się nadal z tradycyjnymi elementami dekoracyjnymi, jak barwa i formy cegieł ceramicznych.

ARCHITEKTURA INŻYNIERYJNA

Rozpowszechnienie konstrukcji stalowych pozwalało uzyskać coraz większych rozmiarów budynki i nowe walory estetyczne. W wyniku współpracy inżynierów, konstruktorów i architektów powstawały budowle o zaskakujących rozwiązaniach konstrukcyjnych. Nową, elastyczną formę w postaci ram kratownicowych z łukami trójprzegubowymi

otrzymał **Galeria Maszyn w Paryżu z 1889** roku, będący efektem współpracy konstruktora Victor Contamina, inżynierów Pierrona i Chartona oraz architekta Ferdinanda Duterta. Wysokość wnętrza osiągnęła 46 m, długość427 m, rozpiętość 117 m. Dzięki taflom szklanym uzyskano jasne i przestrzenne wnętrze, oświetlone naturalnie z efektem przenikania przestrzeni zewnętrznej z wnętrzem.

W połowie XIX wieku dokonał się przewrót konstrukcyjno – materiałowy; w konstrukcjach budowli zaczęto stosować

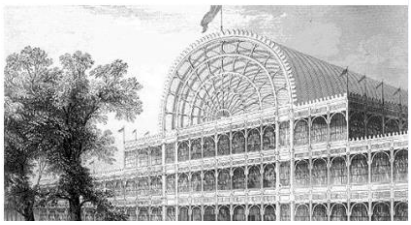

żelazo. Pierwszym budynkiem ukazującym piękno wynikające z konstrukcji i użytego materiału był Kryształowy Pałac. Jego twórcą był angielski architekt i ogrodnik Joseph Paxton, który zaprojektował ten budynek wzorując się na wcześniej zbudowanej cieplarni. Został on wzniesiony z okazji Wystawy Powszechnej w Londynie w 1851 roku i spełniał rolę pawilonu wystawowego. Pałac miał lekki, żelazny szkielet złożony z elementów prefabrykowanych i wielkie przeszklone powierzchnie. Była to ogromna pięcionawowa konstrukcja z żelaza i szkła, o długości ponad pół kilometra. Jednak o specyfice tego obiektu decyduje nie imponująca wielkość, ale niemal całkowite wyeliminowanie historycznego detalu zdobniczego. Cały projekt został oparty na współgraniu żelaznych elementów konstrukcji i ponad trzystu tysięcy szklanych płytek. Dzięki użyciu tysięcy jednakowych, wykonanych uprzednio w fabryce elementów, możliwy był niezwykle szybki montaż budynku przez robotników budowlanych, wśród których nie było ani jednego murarza.

Z okazji Wystawy Powszechnej w 1889 roku, na Polu Marsowym w Paryżu, francuski konstruktor i inżynier Gustave Eiffel wzniósł słynną wieżę – „pomnik możliwości technicznych". Była to potężna, a zarazem lekka i ażurowa, kratowa konstrukcja stalowa o wysokości 312 metrów i masie około 7 tysięcy ton, wspierająca się na czterech podstawach. Na jej szczycie znajdują się anteny telewizyjne i radiofoniczne oraz stacja meteorologiczna.

Wieża Eiffla (Żelazna Dama) została zaprojektowana przez ……

Wybudowano ją z okazji ……

w roku …… Wieża miała zostać rozebrana po ……. latach,

ale wieża przetrwała, bo …….

…….

W XIX wieku opracowano metodę walcowania i profilowania żelaza, a następnie technikę produkcji stali, którą cechowała wytrzymałość na rozciąganie. W 1855 inżynier Henry Bessemer opracował metodę masowej produkcji stali. Opracowanie produkcji liny stalowej pozwoliło na budowę mostów wiszących, których rozpiętość mogła być bardzo szeroka. Rozwój kolei wpłynął na zapotrzebowanie opracowania nowych mostów wytrzymałych na ciężar pociągów a jednocześnie odpornych na wibracje. Konstrukcje elementów stalowych łączono za pomocą metody nitowania i maszyny do nitowania skonstruowanej przez Williama Fairbairna w 1865 r. W wielu przypadkach starano się złagodzić industrialny charakter budowli mostowych wprowadzając elementy historyzujące, np. w filarach, które przybierały często formę neogotyckich wież, przyczółkach mostowych, czy pylonach.

SZKOŁA CHICAGOWSKA

W końcu XIX wieku w odbudowywanym po pożarze w 1871 roku Chicago, ukształtował się ruch architektoniczny zwany I szkołą chicagowską. Skupiał architektów specjalizujących się w projektowaniu budowli wysokościowych. Budynki były trwałe, ekonomiczne w materiale i użytkowaniu oraz stosunkowo proste w konstrukcji, gdyż składały się ze standaryzowanych elementów. Wznoszone wieżowce dały także możliwość wykorzystania ówczesnych wynalazków: dźwigu osobowego (wynalazek z 1852 roku) oraz windy elektrycznej (odkrycie roku 1880). W tym czasie opracowano jednocześnie zasadę konstrukcyjną materiału, który miał zostać powszechnie wykorzystany budownictwie w wieku XX – żelbetu (1877, Tadeusz Hyatt), czyli zbrojonego żelaznymi prętami betonu, znanego już 2 poł. XIX wieku i wykorzystywanego wcześniej do fundamentów kamiennych i ceglanych. Sam żelbet był efektem

eksperymentu Josepha Moniera, francuskiego ogrodnika, który opatentował wynalazek w 1867 roku. W 1892 roku inżynier i konstruktor, François Hennebique (1842-1921) jako pierwszy w Europie opracował i opatentował metodę wznoszenia z żelbetu jednolitych konstrukcji, uwzględniających w szkielecie budynków działanie sił. Pierwszym na świecie budynkiem wysokościowym o żelazno-stalowej konstrukcji był 11-kondygnacyjny **Home Insurance Building** w Chicago z 1885 roku autorstwa Williama Le Barona Jenney'ego. Nowatorskie rozwiązanie ukryto poprzez obmurowanie elewacji, w której zastosowano historyzujący detal (np. w kondygnacji parteru granitowe kolumny, na wyższych kondygnacja pilastry i profilowane gzymsy). Dzięki temu gmach uzyskał wrażenie ciężkości, którą niwelują rytmiczne podziały lizen przykrywające słupy stalowego szkieletu. Nowa konstrukcja pozwoliła zyskać dodatkową powierzchnię użytkową.

Jednym z najbardziej znanych przedstawicieli szkoły chicagowskiej był Louis Sullivan (1856-1924). Architekt wskazywał m.in. na konieczność dostosowania formy budowli do jej funkcji. W kondygnacji podziemi sytuował urządzenia instalacji grzewczej. Parter przeznaczał na siedziby banków, sklepy i inne instytucje, które potrzebowały dużych, jasnych pomieszczeń. Podobną funkcję nadał I piętru. Kolejne zaś miały być przeznaczone na niewielkie pomieszczenia biurowe. Ostatnie piętro zaplanował na cele gospodarcze. Funkcjonalny podział widoczny był w rozwiązaniach formalnych elewacji. 12-kondygnacyjny budynek ***Carson, Pirie, Scott***, założono na planie prostokąta z

półcylindryczną formą jednego z naroży. Sullivan zastosował stalową, szkieletową konstrukcję, która podkreśla podział wnętrza poprzez system słupów. Dzięki temu możliwe stało się wprowadzenie dużych prostokątnych okien w kondygnacjach biurowych budynku (między 2 a 10 piętrem), złożonych z 3 części: środkowej najszerszej, nieotwieralnej i dwóch bocznych, wąskich i otwieranych. Ten typ okna zyskał miano okna chicagowskiego. Część biurowa elewacji została niemal całkowicie pozbawiona ozdób, w przeciwieństwie do dolnej, obejmującej parter i I piętro. Tu Sullivan wprowadził prostokątne okna wystawowe i wejście, zaakcentowane arkadami z historyzującym, bogatym ornamentem. Ostatnia kondygnacja została zaakcentowana poprzez cofnięcie ściany z oknami w stosunku do lica oraz pozostawienie w tej linii jedynie podpór dźwigających prosty dach z gzymsem.

Auditorium Building w Chicago

Prudential (Guaranty) Building w Buffalo

STYLE HISTORYCZNE W ARCHITEKTURZE

Historyzm to jeden z najważniejszych nurtów w architekturze XIX wieku, polegający na naśladownictwie stylistyki minionych epok. Przyczyną rozwoju historyzmu była romantyczna inspiracja egzotyką oraz rozwój badań historycznych. Gwałtowny rozwój nauk historycznych, liczne studia nad dziejami, odrębnością poszczególnych epok i stylów, próby datowania przyczyniły się do zainteresowania starożytną architekturą Grecji i Rzymu, wyodrębnieniu stylu romańskiego i gotyckiego. Równie duży wpływ wywarły na zainteresowanie odniesieniami do historii podziw nad przeszłością oraz dostrzeżenie możliwości oddziaływania treści patriotycznych i religijnych na propagowane wartości. Naukowe zainteresowanie przeszłością historyczną miało charakter typowo romantyczny, przeciwny ideom zimnego w formie i racjonalnego klasycyzmu.

Pokolenie artystów, które nastąpiło po romantykach dostrzegło w średniowieczu ideał katolickiej kultury, a piewcą tej stylistyki był August Pugin (1812 – 1852). Uważał on, że stosowanie grecko – średniowiecznych form architektonicznych jest moralnym obowiązkiem architekta (jego poglądy ukształtowały się w wyniku spuścizny kulturalnej romantyzmu, powrotu do religii po „wieku rozumu" oraz wiary w to, że średniowieczny budowniczy był dobrym rzemieślnikiem i praktykującym chrześcijaninem). Pugin poszedł nawet dalej w swoich poglądach, pisząc w jednej ze swoich książek: „Gotyk nie jest stylem, ale religią i przewyższa styl grecki tak jak religia chrześcijańska przewyższa wierzenia pogańskie". Ówcześni klasycyści krytykowali powrót do form gotyckich zarzucając Puginowi i zwolennikom jego poglądów, że ich budowle są utrzymane w klerykalnym stylu. Neogotyk okazał się jednak tym stylem, który zdominował XIX –wieczną architekturę, chociaż obiektywnie należałoby uznać styl klasycyzujący, czyli nawiązujący do harmonii i estetyki antyku za bardziej spójny i spokojniej wpisujący się w otoczenie. Pałac westminsterski ze swoim przesłaniem moralnym, o którym będzie mowa niżej, jest jedną z najbardziej przekonujących artystycznie budowli publicznych.

Fazy rozwojowe historyzmu w architekturze

Neogotyk trwał od około połowy wieku XVIII do początku wieku XX. Uformował się pod wpływem gotyckiej powieści i badań nad sztuką starożytności i średniowiecza. Najwcześniej pojawił się w Anglii, gdzie tradycja gotyckiego budownictwa była zawsze żywa. Estetyka ruin, romantyczna natura, wydana przez Horacego Walpole'a „gotycka" powieść *Zamczysko w Otranto* (1764 rok) – to wszystko potęgowało ciekawość i zwrot kulturalny. Walpole, intelektualista angielski, fascynował się gotykiem na tyle, że przebudował swoją rezydencję w Strawberry Hill (przy współpracy architekta, Richarda Bentleya) nadając jej średniowieczny charakter z literackim kontekstem. W XVIII wieku pojawiły się także w Anglii pierwsze opracowania gotyckich obiektów poruszające zagadnienia stylu, wydawano kompedia średniowiecznych zabytków, czy książki o katedrach, które w przyszłości miały się stać europejskimi podręcznikami i wzornikami stylu gotyckiego. To przyczyniło się do zwiększenia świadomości oraz wiedzy, a z wszelkich publikacji korzystali licznie konserwatorzy obiektów gotyckich. W pierwszej połowie XIX wieku August Pugin wydał dwa podręczniki architektury gotyckiej, które spowodowały jeszcze większe zainteresowanie gotyckimi budowlami. Nowy styl różnił się od gotyku między innymi : użytym materiałem, układem cegieł, zasadami konstrukcji. O jego charakterze stanowiło raczej zewnętrzne naśladownictwo zaczerpniętych z dawnego stylu form zdobniczych.

Strawberry Hill

W 1834 roku pożar zniszczył budynki parlamentu londyńskiego. Ze starej budowli zachował się jedynie Westminster Hall, krużganki kaplicy św. Szczepana i Wieża Klejnotów. W konkursie na rekonstrukcję pałacu wziął udział architekt, Charles Barry, który zaproponował odbudowę w stylu neogotyckim, wzorowaną na kaplicy Henryka VII z Opactwa Westminster. Obiekt wyposażony został w prostokątne okna, ośmioboczne wieżyczki w elewacjach, a całość ozdobiono kamiennymi ornamentami. Budowla w założeniu jest dwuosiowa i symetryczna, jedynie na zewnątrz traci symetrię ze względu na rozmieszczenie wież.

Wymien elementy dekoracji typowe dla stylu gotyckiego:

……
……
……

Zamek Działyńskich w Kórniku

Przykładem neogotyckiej budowli w Polsce jest zamek w Kórniku, wzniesiony w XIV wieku, przebudowywany w wiekach XV i XVI, a w drugiej połowie XVIII wieku zmieniony na rezydencję w stylu francuskim przez Teofila z Działyńskich Potulicka. Od 1819 roku zamek stał się własnością Tytusa Działyńskiego, za sprawa którego w latach 1846-1861 otrzymał charakter neogotyckiej rezydencji zaprojektowanej przez Karola Schinkla.

Przyjrzyj się reprodukowanemu dziełu, a następnie wykonaj polecenia

Parlament w Budapeszcie, 1885-1904

a) Podaj nazwę stylu prezentowanej budowli

.....

b) Wymień trzy elementy architektonicznej dekoracji fasady, które wywodzą się z architektury średniowiecza

.....

.....

.....

Od połowy wieku znaczenie zyskiwał neorenesans i neobarok. Pojawiły się lokalne style, nawiązujące do miejscowej tradycji, często z powodów patriotycznych (styl wiślano-bałtycki, styl nadwiślański). Wachlarz motywów poszerzał się. Architekci sięgali po wzory spoza Europy, z Chin, Afryki. Historyzm stracił na znaczeniu w końcu XIX wieku, ustępując miejsca secesji i architekturze współczesnej, w tym modernizmowi, jednak późne realizacje powstawały jeszcze w okresie międzywojennym w XX wieku. Do historyzującej architektury często wprowadzano elementy dekoracyjne odbiegające od naśladowanego stylu. Łączenie w jednej budowli kilku różnych tendencji w sposób swobodny, a nawet z sobą niezgodny określa się eklektyzmem. Stał się od odmianą stylu historycznego, przypadająca na koniec XIX wieku. Elementy historyczne, antyczne lub inne, służyły teraz w rękach indywidualnie nastawionych twórców, do wznoszenia tworów śmiałych i monumentalnych w efekcie dorównujących niekiedy dziełom antycznym, różniącym się jednak zasadniczo od architektury dawnych epok sposobem interpretowania i stosowania przyjętych elementów.

Zamek Neuschwanstein

Zleceniodawca: ……..

Elementy dekoracyjne: ……

……

……

……

……

……

Bazylika Sacré Coeur w ……

Architekt: ……..

Styl: ……..

Pawilon królewski w Brighton powstał na zlecenie Jerzego, księcia Walii, późniejszego księcia regenta, a od 1820 roku króla Jerzego IV. Realizowany był w kilku etapach, na miejscu wydzierżawionego a później zakupionego przez księcia domu wiejskiego. Swój obecny kształt, w zasadniczym zrębie, zawdzięcza z kolei architektowi **Johnowi Nashowi**. Zgodnie z życzeniem zleceniodawcy budynek miał zyskać orientalizującą szatę, nawiązującą do form architektury Indii północnych w czasach, gdy rządzili nimi Mogołowie, islamscy władcy pochodzenia turecko-mongolskiego (od połowy XVI do połowy XIX wieku). Równolegle z pracami nad szatą zewnętrzną prowadzono też prace nad wnętrzem pałacu, dekorując i wyposażając nowe pokoje i halle w stylu chinoiserie, eklektycznym, wykształconym w Europie stylu luźno nawiązującym do motywów znanych ze sztuki chińskiej. Stylistycznie, elewacje zewnętrzne miały odpowiadać elewacjom pobliskich stajni, które nosiły znamiona architektury neo-gotyckiej (nawiązującej do gotyku) i orientalizującej.

Budynek Opery w Dreźnie

Opera …… w ……

Opis budowli: ……

……

……

……

……

Teatr Słowackiego w Krakowie

Budynek jest syntezą elementów neorenesansowych i barokowych. Reprezentacyjna fasada składa się z dwóch ryzalitów, zwieńczonych alegoriami Poezji, Dramatu i Komedii (po stronie lewej)– rzeźbami autorstwa Tadeusza Błotnickiego oraz uosobieniami Muzyki, Opery i Operetki wykonanymi przez Alfreda Dauna (po stronie prawej). Pod gzymsem znajdują się kolejne przedstawienia alegoryczne – Radość i Smutek, prace Mieczysława Zawiejskiego. Od frontu fasadę dekoruje napis, będący upamiętnieniem składek mieszkańców Krakowa na budowę obiektu: Kraków Narodowej Sztuce. Pośrodku, na szczycie znajdują się figury mające swoje źródło w Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza – Tadeusz i Zosia, wyrzeźbione przez Michała Korpala.

Eklektyzm - historyzm przyporządkowuje "neo-style" do obiektów w zależności od ich przeznaczenia:

- ratusze - przeważnie neogotyk, rzadziej style późniejsze,
- obiekty szkolnictwa akademickiego - neogotyk (nawiązanie do tradycji pierwszych uniwersytetów),
- obiekty szkolnictwa niższego i średniego - neogotyk i neorenesans,
- teatry, opery, filharmonie - neobarok,
- gmach sądów, banków czy muzeów - neoklasycyzm,
- rezydencje miejskie, pałace, kamienice - neorenesans, neobarok.

STYL ZAKOPIAŃSKI (NARODOWY)

Styl zakopiański, styl witkiewiczowski, to jeden z wariantów stylu narodowego w architekturze polskiej, popularny na przełomie XIX i XX wieku. Założenia stylu sformułowane zostały w latach 90. XIX stulecia przez Stanisława Witkiewicza, architekta i teoretyka architektury, aktywnego także jako malarz i pisarz. Witkiewicz starał się stworzyć uniwersalny styl dla współczesnej mu polskiej architektury. Choć z wykształcenia był malarzem, sprzyjał koncepcji tzw. dzieła totalnego, opartego na syntezie sztuk. Uważał, że dom powinno się projektować od ogółu do szczegółu, równoznacznie traktując architekturę bryły zewnętrznej oraz wyposażenie wnętrza. Był też przekonany o potrzebie formalnego ujednolicenia przedmiotów składających się na najbliższe otoczenie człowieka. Poszukiwanie stylistycznej spójności w tradycji ciesielskiej Podhala niewątpliwie wynikało z jego osobistych przeżyć.

Niezwykle ważny dla dostrzeżenia potencjału tkwiącego w ludowej architekturze drewnianej był młodzieńczy pobyt Witkiewicza w Tomsku na Syberii, gdzie jego ojciec przebywał na zesłaniu wraz z częścią rodziny od 1864 r., ukarany przez władze carskie za udział w powstaniu styczniowym. Na kilkunastoletnim chłopcu rozwijającym swe zainteresowania artystyczne na lekcjach rysunku drewniana architektura Tomska, zdobiona precyzyjnie rzeźbionymi motywami ciesielskimi, zapewne wywarła ogromne wrażenie. Wzorem była dla niego też architektura wernakularna Podhala, którą uznawał za rezerwuar specyficznie polskich form i motywów dekoracyjnych. Sztuka ludowa Podhala była według niego cenna ze względu na brak obcych wpływów.

Kiedy w 1886 r., ze zdiagnozowaną gruźlicą, Witkiewicz przybył na kurację do Zakopanego, grunt pod powołanie do istnienia stylu zakopiańskiego był już dobrze przygotowany. Od lat 70. XIX w. działał tam warsztat snycerski Macieja Marduły z Olczy, który w 1878 r. udało się przekształcić w C.K. Zawodową Szkołę Przemysłu Drzewnego. Powołany przez władze cesarskie kierownik tej placówki Franciszek Neužil chętniej nauczał swych podopiecznych rzemiosła bazującego na wzorach szwajcarskich i austriackich, co szybko dostrzeżone zostało przez przedstawicieli polskiego ziemiaństwa, zażywającego wypoczynku na Podhalu.

Styl zakopiański łączył elementy budownictwa ludowego ze stylistyką secesji. Choć góralska chałupa była dla architekta inspiracją, wymagania użytkowników narzucały konieczność projektowania budynków większych i bardziej komfortowych. Dwuizbowa chałupa przekształcona została w projektach Stanisława Witkiewicza w wygodną willę. Typową realizacją stylu zakopiańskiego jest jedno- albo dwutraktowy dom drewniany na wysokiej kamiennej podmurówce, przekryty stromym, spadzistym dachem. Połacie dachowe pokrywał najczęściej gont. Drewniana konstrukcja na zrąb budowana była z drewnianych płazów. Wille, służące głównie jako wakacyjne mieszkania dla mieszkańców miast, miały być wygodnym miejscem do odpoczynku. Typowa dla willi Witkiewicza jest umieszczona pod wysuniętym okapem na południowej elewacji odkryta weranda, czyli tzw. przyłap, z widokiem na góry. Ważnym elementem stylu zakopiańskiego była dekoracja architektoniczna. Witkiewicz sięgnął po stosowany w budownictwie ludowym ornament, dachy jego willi ozdobione były pazdurami, zaś szczyty i przestrzenie nad oknami motywem tzw. słoneczek. Także skrzyżowane w węgłach płazy były często traktowane jako element dekoracyjny i rzeźbione.

Stanisław Witkiewicz był twórcą i najważniejszym projektantem stylu zakopiańskiego. Promowali go jednak także inni twórcy. Choć sam autor widział w nim uniwersalny styl narodowy, najlepsze realizacje powstały na Podhalu i ograniczały się do domów mieszkalnych, willi i pensjonatów, a także kościołów. Próby zaadaptowania stylu np. do budynków użyteczności publicznej i wprowadzenia go w pozostałych regionach kraju okazały się mało satysfakcjonujące. Krytycy architektury wskazywali na trudności wpisania takich budynków w odmienny kontekst. Schyłek popularności stylu zakopiańskiego przypada na drugą dekadę XX wieku.

W latach największej popularności styl zakopiański obejmował różne dziedziny projektowania, przede wszystkim architekturę i architekturę wnętrz, meblarstwo, sztukę tkaniny i inne. Moda na góralszczyznę nie ominęła grafiki i malarstwa (Władysław Skoczylas), z drugiej strony bujnie rozwinęła się na Podhalu produkcja pamiątek turystycznych.

Willa Koliba

Witkiewicz zdołał on namówić swojego przyjaciela Zygmunta Gnatowskiego z Ukrainy, leczącego się w Tatrach żętycą, na budowę wiejskiej willi, która dostosowywałaby formy ludowego budownictwa Podhala do potrzeb mieszkalnych o bardziej złożonym i wyrafinowanym charakterze, odpowiadającym standardom mieszczańskim i ziemiańskim. Stosując się do przemyśleń i projektów Witkiewicza, Gnatowski zlecił podhalańskim cieślom wybudowanie eksperymentalnego domu w stylu zakopiańskim, nazwanego potem Willą Koliba.

Romantycy pragną widzieć w Witkiewiczu obrońcę dziedzictwa polskiego na Podhalu, tymczasem wymyślony przez niego styl był tworem całkowicie autonomicznym, kreacją projektanta, który zręcznie połączył tradycje podhalańskiego rzemiosła z zapotrzebowaniem na nowy typ okazałego domu mieszczańskiego, wznoszonego w Zakopanem dla zamożnych kuracjuszy. Koncepcje Witkiewicza szybko zyskały rozgłos. Julian Zachariewicz, profesor i rektor Politechniki Lwowskiej, zaprosił go nawet do współudziału w przygotowaniu aranżacji na wystawę w Paryżu w 1900 r., gdzie chciano wyeksponować rzemiosło huculskie jako dorobek twórczy Galicji Wschodniej i zakopiańszczyznę w części poświęconej Galicji Zachodniej. Ten pomysł nie spodobał się władzom cesarskim, które jeszcze w 1895 r. zatrudniły w zakopiańskiej szkole czynnego w Wiedniu architekta Edgara Kovátsa, polecając mu podjęcie działań marginalizujących dorobek Witkiewicza w zakresie propagowania nowego – polskiego – stylu. Ostatecznie organizację paryskiej ekspozycji powierzono Kovátsowi, sfinansowano też jego publikację, przedstawiającą styl zakopiański jako niszową „manierę". W prasie fachowej rozgorzała dyskusja, dzieląc środowiska architektoniczne na dwa obozy. Podupadły na zdrowiu Witkiewicz wycofał się z tego konfliktu, przenosząc się w 1908 r. do nadadriatyckiej Lovrany, gdzie zmarł zaledwie 7 lat później. Zaprzyjaźniona z nim od „czasów podhalańskich" Maria Dembowska, członkini Towarzystwa Tatrzańskiego, która towarzyszyła mu w ostatnich latach życia, przewiozła jego zwłoki koleją przez Budapeszt do Zakopanego. Pochowano go na starym cmentarzu na Pęksowym Brzysku, w obecności tłumów górali, tatrzańskich przewodników oraz wybitnych przedstawicieli świata artystycznego i literackiego, na czele z Janem Kasprowiczem, Stefanem Żeromskim, Leonem Wyczółkowskim i Ludwikiem Solskim.

RZEŹBA PRZEŁOMU XIX I XX WIEKU

François-Auguste-René Rodin (1840-1917)

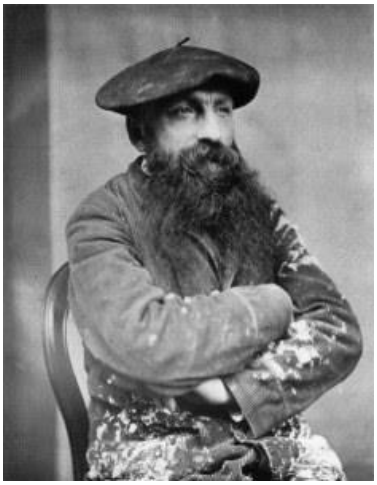

Rodin urodził się w Paryżu w biednej rodzinie. W wieku 13 lat zaczął uczęszczać do szkoły rysunku. W wieku 17 lat próbował dostać się do École des Beaux-Arts ale trzy razy z rzędu nie zdołał zdać egzaminów wstępnych. Ostatecznie został przyjęty do szkoły kształcącej rzemieślników w zakresie tworzenia dekoracyjnych rzeźbień. Aby utrzymać się zajął się wyrobem kamieni ozdobnych służących do elewacji. W 1862 roku bardzo mocno przeżył śmierć swojej siostry Marie. W 1864 roku poznał Rose Beuret, która została jego towarzyszką życia, chociaż para pobrała się dopiero kilka tygodni przed śmiercią Rose. W 1866 roku urodził się jego syn Auguste-Eugène Beuret. Jego pierwsze niezależne prace rzeźbiarskie to było kilkanaście portretów Rose Beuret. W tym czasie podjął pracę u rzeźbiarza Alberta Carrier-Belleuse. W 1871 udał się z nim do Brukseli, gdzie wspólnie zajmowali się zdobnictwem pomników i budynków publicznych. Belleuse zerwał jednak współpracę z Rodinem, gdy odkrył że podpisuje on jego prace swoim nazwiskiem. Auguste zostaje jednak w Brukseli, gdzie dołącza do niego Rose. Podpisuje kontrakt z belgijskim rzeźbiarzem Antoine-Joseph Van Rasbourgh i kontynuuje pracę o tym samym charakterze. W maju 1875 roku wystawił w końcu na Paryskim Salonie *Mężczyznę ze złamanym nosem*. Rodin miał sentyment do tej rzeźby, którą uważał za pierwszą naprawdę udaną w swoim dotychczasowym dorobku. Dopuszczenie jej na Salon uznał za swoje małe zwycięstwo, mimo, że jego nazwisko nie było jeszcze powszechnie znane. Rodin podróżuje do Włoch, gdzie studiuje prace renesansowych artystów zwłaszcza Michała Anioła i Donatella. Jest pod wielkim wrażeniem i wpływem dawnych mistrzów. W wieku prawie 38 lat, w 1878 roku w atmosferze wielkich sporów, wystawiono jego pierwsze poważne dzieło *Epoka Brązu*. Było tak doskonale wymodelowane, że zarzucano mu sporządzenie gipsowego odlewu bezpośrednio na ciele modela. W końcu je uznano, a towarzyszący sprawie rozgłos zwrócił na artystę uwagę opinii publicznej. Dwa lata później powierzono mu wykonanie słynnych *Wrót Piekieł*, nad którymi pracował do końca życia. Podczas gdy jego sława jako artysty rosła, w jego prywatne życie wkradały się liczne związki, którym często nie potrafił się oprzeć. W 1883 roku do pracowni artysty trafiła Camille Claudel, utalentowana siostra poety Paula Claudela. Była jego studentką, modelką, a wkrótce stała się kochanką. Jej twarz uwieczniona jest w jego wielu arcydziełach, m.in. w *Pocałunku, Wrotach Piekieł i Fugit Amor*. Związek przetrwał do 1898 roku, gdy stało się oczywiste, że Rodin nie ma zamiaru zerwać wieloletniego związku z Rose Beuret. Pomimo sukcesów, Rodin często popadał w konflikt z Instytutem Francuskim, Akademią Sztuki, a nawet z Parlamentem. Ociągał się dekadę z wykonaniem czterech zamówień na posągi, które miały oddać honor: malarzowi C. Lorrainowi, prezydentowi Argentyny Domingo Sarmiento oraz pisarzom Victorowi Hugo oraz Honore de Balzacowi.

Statua Lorraina we Francji, oraz prezydenta Sarmieno w Buenos Aires wywołały zamieszki. Konflikty odnośnie posągów prezentujących Hugo i Balzaca były nawet poważniejsze. Wystawa Światowa 1900 roku wyróżniła pawilon, w którym zaprezentowane zostało 150 rzeźb Rodina oraz jego liczne rysunki. Po wystawie prace zostały przetransportowane do jego posiadłości w Meudon, którą nabył w 1869 roku. Posiadłość stała się rozległym warsztatem. Po sukcesie, jaki Rodin odniósł podczas Wystawy 1900 roku zaczęły napływając do niego oferty na popiersia ze Stanów Zjednoczonych, Niemiec, Austrii, Anglii i Francji. Cieszył się wielkim uznaniem w Anglii, gdzie miał wielu przyjaciół i którą często odwiedzał (wcześniej jego rzeźby były często prezentowane na londyńskich wystawach). W 1902 roku studenci wyprawili w Londynie przyjęcie na jego cześć, a w 1907 roku udał się tam na inaugurację jego posągu poświęconemu poecie Williamowi Henley'owi w Westminster Abbey. Właśnie tam wraz z amerykańskim pisarzem Mark Twainem—został uhonorowany tytułem doktora *honoris causa* na Uniwersytecie Oxfordzkim. W maju 1908 roku król Edward VII odwiedził Augusta w jego pracownie w Meud. W tym samym czasie Rodin wynajął piętro w najpiękniejszej paryskiej osiemnastowiecznej posiadłości Hotelu Biron, otoczonej wspaniałym ogrodem. Swojego czasu kilku artystów miało zezwolenie, aby korzystać z budynku jako pracowni. Austriacki poeta Reiner Maria Rilke, Henri Matisse, Jean Cocteau. Auguste Rodin wynajmował kilkanaście pokoi na parterze, w

których przechowywał swoje rzeźby. Pokoje były także jego pracownią, w ogrodach zaś mógł przyjmować przyjaciół. Prawie od samego początku próbował zyskać akceptację państwa, aby w miejscu tym postało muzeum jego rzeźb. Rząd francuski zaakceptował pomysł w 1916 roku. Muzeum otwarto w 1919. Na początku XX wieku Rodin był już znany na całym świecie. Traktowano go jako nowoczesnego Michała Anioła, tytana rzeźby, wcielenie siły inspirowanej geniuszem. Co więcej wywarł niezwykły wpływ na rzeźbę, zainspirował takich przyszłych artystów jak: Charles Despiau, Aristide Maillol i Antoine Bourdelle. Rodina przyjęło się uważać za przedstawiciela impresjonizmu w rzeźbie i ma to swoje podstawy w sposobie w jaki je formował – pewna szkicowość i pobrużdżona, zmarszczona czy pofałdowana powierzchnia jego prac sprawia, że światło i cień tworzą na niej wibrującą strukturę. Jednak charakterystyka jego twórczości wykracza poza impresjonizm. Artysta zaadaptował na potrzeby rzeźby formalne, stylistyczne jakości impresjonizmu, lecz przywiązywał przeciwnie niż impresjoniści dużą wagę do literackich, mitycznych treści swoich przedstawień. W tym sensie był kontynuatorem francuskiego romantyzmu, przekształcając tę tradycję w nowoczesną formę. Po trwającym pięćdziesiąt trzy lata związku, Rodin poślubił Rose Beuret. Ceremonia odbyła się 29 stycznia 1917 roku. Rose zmarła dwa tygodnie później. Rodin od stycznia chorował na grypę. 16 listopada doktor orzekł, że Rodin jest w bardzo złym stanie. Zmarł następnego dnia w wieku 77 lat w swojej willi w Meudon, przeżywszy żonę o kilka miesięcy.

Tytuł pracy ……

Miejsce przeznaczenia ……

Źródło inspiracji ……

……

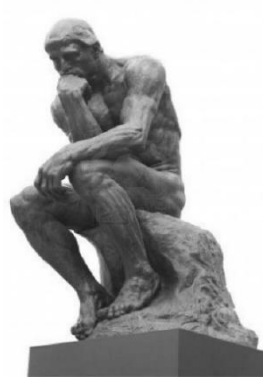

Pierwotna, gipsowa wersja rzeźby ***Myśliciela*** z 1880 roku posiadała wysokość około 70 cm, i docelowo zdobiła centralną górną część kompozycji *Bramy piekieł*. Naga męska postać jest uosobieniem poety i zarazem myśliciela, tkwiącego tuż przed przedsionkiem otchłani. Siedzącą postawą, z głową opartą na dłoni, niczym symbol zadumy wyraża rozwagę nad tragicznym losem postaci znajdujących się poniżej. W roku 1888 w Kopenhadze zaprezentowano ją już jako samodzielną rzeźbę. Pierwszy pełnowymiarowy odlew w brązie, w powiększonej skali powstał w 1902. Posąg zaprezentowano paryskiej publiczności dopiero w 1904 roku, wzbudził on skrajne emocje i falę krytyki. Z jednej strony porównywano go do goryla przeżuwającego zemstę, z drugiej określano manifestem oryginalności. Ostatecznie *Myśliciel*, w 1906 roku jako dar dla Paryża upiększył przestrzeń przed budynkiem Pantenonu. Pozostał tam aż do 1922 roku, po czym przeniesiono go na teren obecnego Muzeum Rodina.

Tytuł pracy ……

Opis ……

……

……

……

……

Rodin zapoczątkował prace nad dziełem w 1885 roku formując model z gliny, a potem tworząc odlew z gipsu. Pierwotnie **Danaida** była nazywana *Źródłem*, i w założeniu miała stanowić jeden z elementów opus magnificum rzeźbiarza zatytułowanego *Brama Piekieł* , któremu poświęcił 37 lat pracy twórczej, i którego nigdy nie ukończył.
Oto Hypermenestra - jedna pięćdziesięciu Danaid, córek Danaosa. Danaidy. Kobiety, aby wraz z ojcem zachować bezpieczny status uchodźcy w Argos, zostały zmuszone siłą do małżeństwa z własnymi kuzynami - pięćdziesięcioma synami Ajgyptosa - brata Danaosa i króla Egipu. Córki z rozkazu Danaosa zgładziły mężów w noc poślubną (za wyjątkiem nieposłusznej Hypermestry, która oszczędziła małżonka o imieniu Linkeus). Za ten niegodny czyn skazano je w Tartarze na nieustanne napełnianie wodą nieszczelnej beczki dziurawymi dzbanami.

Tytuł …….

Inspiracja ……

Opis …….

…….

…….

…….

…….

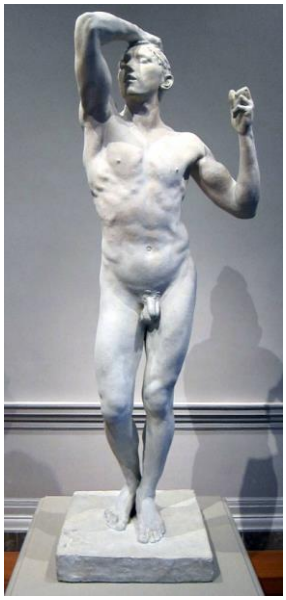

Tytuł …….

Gdy w 1877 r. paryski Salon Artystów Francuskich przyjął jego pierwsze dzieło w brązie, Rodina oskarżono o to, że nie wyrzeźbił, ale odlał ciało mężczyzny. Skandal przyciągnął publiczność i był to początek niekończącego się sukcesu.

Opis …….

…….

…….

…….

…….

…….

Mieszczanie z Calais

Rzeźba nawiązuje do wydarzeń historycznych związanych z ……

…… ,

które działy się w latach …….

Z powodu swoich dwóch kolejnych prac artysta znów usłyszał ostrą krytykę. Pomnik Victora Hugo przeznaczony do francuskiego Panteonu wywołał szok nagością bohatera. Drugie zamówienie, pomnik Honoré de Balzaca, Rodin wystylizował na wiekowy obelisk o nieco kubicznej bryle. Artysta skupił się bardziej na przedstawieniu siły geniuszu pisarza, niż na fizycznym podobieństwie. Być może dlatego zleceniodawca uznał, że praca jest „artystycznie niewystarczająca”. Wskutek tych porażek, wrażliwy na krytykę Rodin podupadł na zdrowiu i przez kilka następnych lat miewał objawy depresji.

Uzupełnij poniższe zdania

Brama ……. To jedno z najsłynniejszych dzieł francuskiego rzeźbiarza Auguste'a ……

Pracował nad tym dziełem 37 lat. Pierwotnie główną inspiracją artysty były sceny z *Boskiej Komedii* autorstwa ……

…… Twórczość artysty przejawia cechy symbolizmu, czego przykładem może być rzeźba o tytule ……, przedstawiająca dwie dłonie składające się do modlitwy.

Camille Claudel (1864-1943)

Walc

Fala

Wiek dojrzały

Jean-Baptiste Carpeaux, *Taniec*

Rzeźba umieszczona jest na ……

Ugolino z synami

Kim był hrabia Ugolino?

……

……

……

……

……

Antoine Bourdelle, *Herakles łucznik*, 1909, Nowy Orlean

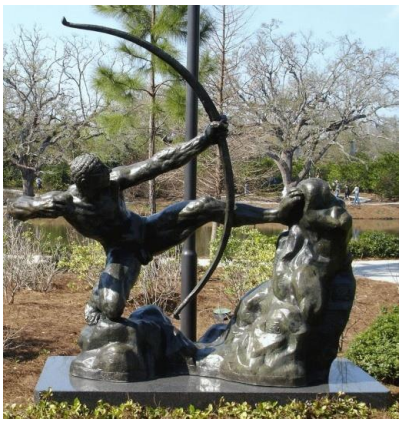

Opisz:

a) kompozycję bryły ……

……

……

b) sposób ukazania ludzkiego ciała ……

……

……

c) tematykę ……

……

……

d) źródła inspiracji formy ……

……

……

Inne prace artysty:

Aristide Maillol (1861-1944)

W swej rzeźbiarskiej działalności Maillol odrzucał dziewiętnastowieczne tendencje do tworzenia literackich, psychologicznych czy rodzajowych dzieł, skupiał się na tektonice, syntetyczności figur, którymi są zazwyczaj pojedyncze postacie, sprawiające wrażenie monumentalności, elegancji i prostoty.

Powietrze

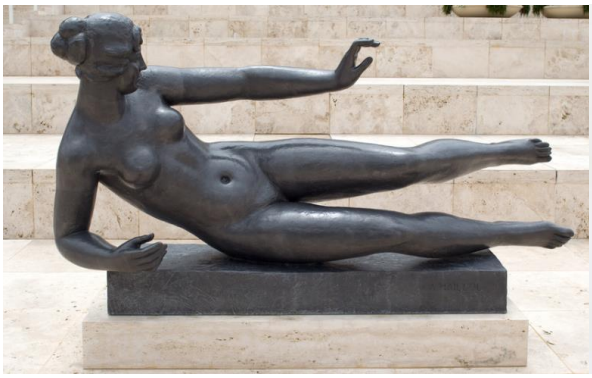

Morze Śródziemne

Noc

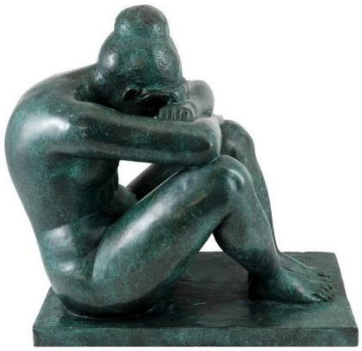

Medardo Rosso (1858-1928)

W swoich pracach dążył do jak największej siły wyrazu poprzez efekty światłocieniowych faktur, jak również znakomicie uchwycony ruch i psychologiczną analizę charakteru rzeźbionych postaci. Ulotność chwili, z życia codziennego widoczna jest w grupie „Wrażenie z omnibusu". Rzeźbę „Odźwierna" zakupił Emil Zola, jako przykład sztuki o tematyce społecznej. Rzeźba „Śmiejąca się" została zakupiona przez samego Rodina, a grupa „Rozmowa w ogrodzie" miała do pewnego stopnia wpływ na formę rodinowskiego pomnika H. Balzaca.